

Ірина Яковлева
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ

УКРАЇНСЬКИЙ ЄВРОПЕЇЗМ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Борис Грінченко – просвітник і культурний діяч без перебільшення світового масштабу. Численні архівні матеріали свідчать про його невтомну багатогранну працю, спрямовану як на європеїзацію українського літературного процесу, так і на гідне представлення української самобутності серед культур світу. На глибоку інтегрованість діяльності Грінченка в європейський контекст вказують численні дослідники (В. Яременко, А. Погрібний, О. Неживий, А. Мовчун, І. Погребняк, А. Хоптяр тощо), проте цей аспект біографії видатного просвітника досі маловідомий широкому загалу.

Борис Грінченко був переконаний у необхідності входження України до західного соціокультурного простору. Він усіма силами сприяв прискоренню цього процесу, працюючи ледве не в усіх можливих його напрямках: адаптував і розповсюджував науково-популярні праці, перекладав і популяризував класичні твори світової літератури, співпрацював із європейськими культурними діячами, друкувався за кордоном тощо.

За словами відомого дослідника теми українського європеїзму у площині літературних взаємин вітчизняного й світового письменства ХІХ – початку ХХ століть академіка В. Матвіїшина «проникнення Грінченка в світ інонаціональних літератур було надзвичайно глибоким і творчим» [6, с. 10].

Сучасники згадують, що Грінченко вільно володів слов'янськими мовами, перекладав із німецької та французької, вивчав італійську та норвезьку.

Крім застосування зарубіжного досвіду в просвітницькій діяльності, Грінченко активно збагачував український культурний простір кращими зразками літературної спадщини інших народів, перекладаючи та популяризуючи їх.

До вірців перекладацької справи належать роботи Б. Грінченка, створені ще за часів заборони публікування перекладів українською мовою.

Яскравим прикладом перших перекладених ним наукових творів є створений в 1883 році переклад книжки Г. Спенсера «Виховання розумове, моральне та фізичне», що зберігається в архівах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського.

Коментуючи цю свою працю тоді ще молодий учитель народної школи зауважує, що «слідував у своєму перекладі мові, виробленій українською літературою» [11, с. 34]. Це свідчить не лише про розуміння важливої ролі здобутків світової науки для розвитку національної культури, а й про увагу до збереження в перекладних творах «духу української мови».

Ще активнішою перекладацька діяльність Б. Грінченка стала в роки цензурного послаблення. Саме завдяки невтомній праці діяча та його дружини (псевдонім Марія Загірня) і доньки Насті Грінченко силами київської «Просвіти» всього за кілька років була видана ціла бібліотека.

Серед перекладених Грінченками 1906-1909 рр. творів світової літератури варто назвати хоча б «Візник Геншель» і «Перед сходом сонця» Г. Гауптмана, «У золотих кайданах» О. Мірбо, «Забавки» А. Шніцлера – переклади Б. Грінченка; «Серце» С. Амічіса – переклад Б. і М. Грінченків; «Підпори громадянства», «Ворог народу», «Примари», «Нора» Г. Ібсена, «Кінець Содомові», «У рідній сем'ї» Г. Зудермана, «Казки» Г. Андерсена, «Пригоди Тома Сойера» і «Пригоди Гека Фінна» М. Твена – переклади М. Загірньої; «Гедда Габлер», «Жінка з моря», «Росмерсгольм» Г. Ібсена, «Огні Іванової ночі» Г. Зудермана, «Анатоль Франс» Г. Брандеса (пер. Н. Грінченко) і т. ін.

Важливе місце у перекладацькій спадщині Б. Грінченка належить і драматичним творам, адже: «нашому театрові треба дати якомога швидше світовий репертуар, щоб театр цей, ставши нарешті на той ґрунт, на якому стоять театри інших народів, міг розвиватися в повній мірі і зробитися рівноправним членом у великій сім'ї національних театрів світу» [10, с. 266].

Говорячи про особисті контакти Бориса Грінченка з діячами з-за кордону, окремо зупинімося на етнографії. Розуміючи цінність цього документального свідчення національної ідентичності українського

народу, просвітник надавав великого значення зарубіжним публікаціям етнографічних матеріалів.

Утвердження духовних надбань української нації та її гідне місце серед інших народів у європейському культурному просторі – наскрізна тема листування з професором Паризького університету Сорбонна Федором Вовком.

Розпочавшись із Грінченкового прохання вислати італійських книг для вдосконалення володіння італійською, спілкування діячів згодом переросло у плідну співпрацю також і в етнографічному напрямі.

Зокрема серед надісланих Б. Грінченком Ф. Вовку етнографічних матеріалів була й так звана «сороміцька етнографія», яку з відомих причин сам Грінченко опублікувати не міг. Ці матеріали Вовк, який був одним із упорядників збірника непристойних етнографічних матеріалів «Крѣпѣтаѣа» (грецькою «потаємне»), опублікував у тт. V (1898) і VIII (1902) збірника.

Варто зазначити, що етнографічні праці Бориса Грінченка отримали високу оцінку світової наукової спільноти. Навіть зараз у слов'янському світі за кордоном Борис Грінченко відомий передусім як етнограф. У листі до батьків від 18 листопада 1900 р. Борис Грінченко пише: «В этнографических ученых изданиях русских, чешских, немецких (не говоря о малорусских) постоянные ссылки на мои этнографические книги, это мне приятно, конечно, и делает меня известным за границами Малороссии (чехи, впрочем, давно уже переводят мои повести и рассказы)» [2]. Він пишався численними цитатами його «Етнографічних матеріалів» у трьох томах, і ще більше – схвальними рецензіями на них. Окрім Вовка й інших учених високо оцінив Грінченкову працю чеський філолог-славист Їржі Полівка у рецензіях на I та II томи, опублікованих у берлінському «Archiv für slavische Philologie» у 1899 р.

У тому ж виданні була 1902 р. опублікована рецензія російського етнографа М. Сперанського на впорядковані Грінченком збірник «Из уст народа» та бібліографічний покажчик «Литература украинского фольклора».

Приводом до знайомства з етнографом і дослідником народного побуту Франтішеком Ржегоржем став надісланий ним Грінченкові примірник «Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopædie obecných vědomostí» («Науковий словник Отто. Ілюстрована енциклопедія

загальних знань») зі статтею чеського вченого про гуцулів. Грінченко віддячив за подарунок колекцією українських видань для бібліотеки чеського Національного музею у Празі.

Виходили за кордоном також художні й публіцистичні твори Грінченка, і не лише чеською. Брошура Б. Грінченка «Народ у неволі» (1895) анонімно вийшла за кордоном українською, російською, французькою, німецькою та угорською мовами, а реферативно – польською і чеською.

Переклади творів Б. Грінченка німецькою мовою друкувалися у присвячених новинам з України часописах Відня: двотижневику «Ruthenische Revue» (виходив у 1903-1905 рр.) та його «наступнику» місячнику «Ukrainische Rundschau» (виходив до 1915 р.). Головний редактор «Ukrainische Rundschau» Володимир Кушнір у листах дякував Грінченкові за перекладені оповідання, що мали успіх серед «чужої» публіки та передруковувалися іншими німецькими виданнями. У листі від 18 квітня 1906 року Кушнір просить писати для часопису ще і зазначає, що «...я сам позволю собі вибрати для перекладу одну із Ваших новел» [4] (німецькою були перекладені оповідання «Без хліба», «Сестриця Галя» та ін., в «Ukrainische Rundschau» був опублікований переклад статті «Українці в державній думі» тощо).

Про увагу Бориса Грінченка до найменших деталей у перекладах свідчить його листування з перекладачем його творів німецькою Вільгельмом Горошовським. Так, у листі від 31 березня 1907 р. Грінченко серед обговорення інших деталей цікавиться долею своїх оповідань за кордоном, запитуючи: «...в яких саме часописах передруковано (назвище, рік, число) Ваші переклади моїх оповіданнів <...>, а найбільше мене цікавить італійський переклад, про який я досі не знав і який хочу добути собі» [3]. Також наголошує: «Дуже прохав би Вас становити на перекладах <...>: «aus dem Ukrainischen», а не «Ruthenischen», як часом дехто пише» [3] (тобто переклад саме з української).

Отже, навіть поверхове знайомство з архівними матеріалами Б. Грінченка свідчить про його увагу як до сприйняття українцями здобутків світової культури, так і до представлення України в західному культурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криптадії Федора Вовка: винайдення сороміцького. Етнографія сексуальності на межі XIX-XX століть / Упоряд., підгот. текстів, комент. та покажч., археогр. і бібліогр. опрац. М. Маєрчик, О. Боряк ; вступ. ст. М. Маєрчик. – К. : Критика, 2018. – 464 с.
2. Лист до батьків / ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 32421.
3. Лист до В. Горошовського / ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. 40726
4. Лист В. Кушніра до Б. Грінченка / ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. 38145
5. Листування Б. Грінченка – Ф. Вовк / Вступ та коментарі В. Наулка, Н. Карповець та Н. Зіневич. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. – 52 ст.
6. Матвіїшин В. Г. Український літературний європеїзм : монографія. – К. : Академія, 2009. – 264 с.
7. Мовчун А. І. Невідомий Борис Грінченко: з нових архівних досліджень // Борис Грінченко – відомий і невідомий: матер. Всеукр. наук. конференції (IX Щорічні Грінченківські читання: 9 груд. 2016 р. / за заг. ред. В. О. Огневюка, Н. М. Віннікової, О. В. Єременко, А. І. Мовчун. – К. : [Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка], 2017. – С. 3-18.
8. Неживий О. І. Борис Грінченко у дослідженнях і спогадах : навчальний посібник-хрестоматія. – Луганськ : Янтар, 2013. – 456 с.
9. Погребняк І. В. Європеїзм епістолярію знакових постатей кінця XIX – початку XX століть // Науковий огляд. – № 5 (37). – 2017.
10. Погрібний А. Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості. – К. : Дніпро, 1988. – 268 с.
11. Хоптяр А. О. Перекладацька діяльність Бориса Грінченка та її роль в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук, спец. : 10.01.01 «Українська література» – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2013. – 190 с.